

УДК 378:37.03

Л. М. Пелепейченко

С. М. Ревуцька

Ю. П. Бабков

ОПОРИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗПІЗНАВАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Обґрунтовано когнітивні опори критичного мислення, що забезпечують виявлення індикаторів маніпулятивних технологій. Подано визначення когнітивних опор, до яких віднесено три типи ознак: знання; вміння та навички; риси особистості, що реалізуються у процесі інтелектуальної діяльності. Доведено, що у розпізнаванні маніпулятивного впливу важливими є дві когнітивні опори: обізнаність із соціальним контекстом та усвідомлення ціннісних пріоритетів цивілізованого суспільства. Показано роль умінь і навичок у виявленні текстових і позатекстових індикаторів маніпулятивних технологій.

Ключові слова: *опори критичного мислення, маніпулятивний вплив, індикатори впливу, вміння та навички, інтелектуальні риси особистості.*

Постановка проблеми. Проблема формування критичного мислення розробляється вже протягом століть, проте особливо гостро вона постала у нашу добу – добу соціальних потрясінь, трагічних подій і явищ, які важко пояснити. Так, зовсім дивно спостерігати факт, коли інтелектуальні, освічені люди починають вірити в абсолютно абсурдні повідомлення, вибудовують у своєму уявленні картину світу, яка суперечить здоровому глузду, та обирають як орієнтир поведінки хибні ціннісні пріоритети, нав'язані пропагандою. Доводиться констатувати суперечність: з одного боку, вища освіта (часто і не одна) має гарантувати критичність мислення, вміння вибудовувати власну переконливу позицію, а з другого, – відсутність очікуваного результату, явища, що нагадують якщо не масовий психоз, то принаймні сліпе сприйняття спотворених ідей і ментальних моделей. З огляду на поширеність схарактеризованих явищ у сучасному соціальному просторі виникає нагальна необхідність пошуків та обґрунтування когнітивних опор критичного мислення – сукупності знань, умінь, навичок та інтелектуальних рис, які здатні забезпечити фільтрацію змісту повідомлень, спростування

хибних думок і викривлених уявлень, розпізнавання маніпулятивного впливу. Можна без перебільшення стверджувати, що пошуки ефективних способів формування критичного мислення у наявному соціальному контексті є нагальною потребою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з теоретичними джерелами стосовно проблем формування критичного мислення показало, що зазначеній проблемі приділялася значна увага. Як відомо, вона була заявлена ще у 1910 р. у працях Д. Дьюї. З того часу науковці України та інших країн зробили значний внесок у розвиток теорії критичного мислення (Б. Блум, Л. Елдер, Л. Пол, Р. Томашевський, С. Терно, О. Тягло та ін.). У науковій літературі обґрунтовані положення, які створили передумови для подальших наукових розвідок, а в окремих випадках й окреслили напрями пошуків. Так, на сьогодні є численна кількість тлумачень самого поняття критичного мислення, які попри розбіжності в деталях, мають багато спільного. У наукових джерелах схарактеризовано складові критичного мислення [1–9], проаналізовано його стратегії [1, 2, 4, 5], описано стандарти [5, 6, 8], запропоновано алгоритм дій для реалізації [2, 3, 6, 7, 9], виявлено інтелектуальні риси, необхідні для

досягнення очікуваних результатів [1, 3, 9]. Зауважимо, що аналізована проблема розглядалася або у загальнопедагогічному аспекті [2, 7, 9], або стосовно сфери менеджменту, який забезпечує успішний бізнес [1, 4, 5, 6]. Зокрема, Американською асоціацією менеджменту (АМА) обґрунтовано чотири вимоги до компетентності співробітників: критичне мислення у вирішенні проблем; вміння здійснювати успішну комунікацію; вміння працювати в команді; творчий підхід ("the four Cs:" critical thinking/problem solving, communication, collaboration, and creativity) [5].

Незважаючи на наявність вагомій теоретичної бази напрацювань в аналізованій сфері, багато питань, поставлених реальним соціальним життям, залишаються без відповіді або потребують більш глибокого осмислення. Маємо підстави констатувати ґрунтовне пояснення педагогічного і дидактичного аспектів критичного мислення та недостатню увагу до питань стосовно ролі критичного мислення в соціальній комунікативній взаємодії, зокрема, в умовах поширення маніпулятивного впливу на адресатів, який зумовлює формування викривленої картини світу та прийняття хибних рішень. Зауважимо, що маніпулятивний вплив здійснюється у процесі подавання інформації через ЗМІ та Інтернет, отже, вкрай важливим є, по-перше, вміння критично осмислювати інформацію, що подається в різних джерелах, по-друге, – приймати рішення, які відповідали б загальнолюдським ціннісним пріоритетам.

Мета статті – обґрунтувати когнітивні опори, які б забезпечили ефективну реалізацію критичного мислення у розпізнаванні маніпулятивних технологій та у прийнятті поведінкових рішень.

Обираючи основний принцип, стратегічні та методологічні засади дослідження, ми взяли до уваги наявність великої кількості наукових розвідок стосовно проблем формування критичного мислення. Основний принцип нашої дослідницької роботи – побудова власних моделей на підґрунті існуючих сучасних напрацювань. Ми орієнтувалися на три типи джерел матеріалу і методи аналізу, що їм відповідають. Першим таким джерелом стали визначення поняття критичного мислення й обґрунтування його сутності, подані у науковій літературі [1–9]. З використанням методу проєктування були змодельовані їхні варіації, що враховують фактори соціального

контексту, його ціннісних пріоритетів та фактор адресата, який стає об'єктом маніпулювання. Другим джерелом було вибрано інформаційні повідомлення, що ілюструють використання маніпулятивних методів впливу на реципієнтів і є найбільш поширеними в реальному соціальному просторі нашої доби. Послугуючись методами семантичного і текстологічного аналізу, ми виокремили типи індикаторів маніпулятивного впливу. Далі з використанням методу моделювання та аргументації було розроблено опори критичного мислення, що забезпечують розпізнавання фактів маніпулятивного впливу та прийняття адекватних поведінкових рішень. Для ілюстрації згубного впливу маніпулятивних технологій на громадян і суперечностей у викладенні думок використано відгуки на інформаційні повідомлення користувачів Інтернету.

Виклад основного матеріалу.

Ознайомлення з дефініціями поняття критичного мислення засвідчило неочікувану однакості у визначенні аналізованого феномена. Відмінності стосуються не сутності поняття, а його родо-видової характеристики: для одних це акт, процес [3], для інших – здатність [2, 7, 9, 10]. Проте у всіх дефініціях відзначається одна й та ж сама сутність акту, процесу чи здатності: збирати, аналізувати, оцінювати інформацію для прийняття оптимальних рішень. У своїх працях О. Тягло і С. Терно наголошують на ознаці зв'язку критичного мислення з логікою, відмежовують власне критичне мислення від логічного мислення та креативного [7, 9]; С. Терно загострює увагу на опозиції «критичне мислення – догматичне мислення» і переконливо обґрунтовує положення про роль вирішення проблемних ситуацій у розвитку критичного мислення [9]. Розглядаючи питання про тлумачення терміна «критичне мислення», Лінда Елдер та Річард Пол фіксують увагу на поведінкових аспектах, у яких проявляється критичне мислення, і стверджують думку про самодисциплінованість як основну його ознаку. Автори вважають, що згадана ознака найбільше корелює з об'єктивністю мислення, применшення сили «своїх егоцентричних і соціоцентричних тенденцій» [1]. Наведені дослідники розширюють сутність поняття критичного мислення, додаючи до нього ще й компонент «ефективне спілкування»: «Добре вихований критичний мислитель: порушує

життєво важливі питання і проблеми, формулюючи їх чітко і точно; збирає та оцінює відповідну інформацію, використовуючи абстрактні ідеї для її ефективної інтерпретації, приходять до обґрунтованих висновків і рішень, перевіряючи їх на відповідність відповідним критеріям і стандартам; мислить відкрито в рамках альтернативних систем мислення, визнаючи та оцінюючи, за потреби, їхні припущення, наслідки та практичні наслідки; і ефективно спілкується з іншими, знаходячи рішення складних проблем» [1].

Науковець М. Томашевський наголошує на таких рисах, як організованість, раціональність мислення, здатність усвідомлювати «зв'язок між ідеями та/або фактами» [2]. Він характеризує сім кроків критичного мислення і показує, як реалізуються постульовані ним ознаки у пошуку відповіді на питання і прийнятті рішень. Фактично наведені автором сім кроків являють собою алгоритм дій, який забезпечує реалізацію потенційних можливостей критичного мислення. Цей дослідник обґрунтовує вісім ключових навичок, які необхідні для успішної реалізації схарактеризованих ним семи кроків. До необхідних навичок він відносить такі.

1) Аналіз: здатність збирати й обробляти інформацію та знання.

2) Інтерпретація: висновок, що означає опрацьована інформація.

3) Висновок: оцінка того, чи є знання, які ви маєте, достатніми та надійними.

4) Оцінка: здатність приймати рішення на основі наявної інформації.

5) Пояснення: чітко повідомляйте свої висновки та міркування.

6) Саморегуляція: прагнення постійно контролювати та коригувати свій спосіб мислення.

7) Відвертість: врахування інших можливостей і точок зору.

8) Вирішення проблем: здатність вирішувати несподівані проблеми та вирішувати конфлікти [там само].

Усі перелічені навички є важливими у будь-яких сферах діяльності, але деякі з них не повною мірою корелюють із протидією маніпулятивному впливу. До того ж для розпізнавання і нейтралізації маніпулятивного тиску необхідні ще й інші навички. З огляду на це в обґрунтуванні опор критичного мислення будемо не тільки відштовхуватися від семи кроків, принагідно аналізуючи й зазначені вище

навички, а ще й моделювати свою систему опор. Звернемося до проектування кожного з кроків на завдання нашої роботи: обґрунтуємо опори критичного мислення, що випливають із запропонованих кроків, внесемо деякі доповнення з огляду на сучасний соціальний контекст та необхідність розпізнавання маніпулятивного впливу.

Перший крок спрямований на точне визначення проблеми чи теми, яка репрезентована у будь-якому повідомленні. Із поданої вказаним автором інформації випливає, що важливою опорою, необхідною для реалізації критичності мислення, є вміння чітко формулювати проблему для вирішення або питання для пошуку відповіді. Це вміння необхідне у виконанні будь-якого завдання, зокрема й того, яке стосується маніпулятивного впливу. Звернемо увагу на ще одну особливість: автор описує кроки критичного мислення, проте фактично йдеться про ознаки логічного мислення, що свідчить про нерозривний зв'язок логічного і критичного видів мислення. Зазначені поняття часто перетинаються, проте не є тотожними, на що звертали увагу в теоретичній літературі [7, 9, 10]. У розпізнаванні маніпулятивних методів впливу логічність мислення вкрай необхідна, ми її інтерпретуємо як одну з когнітивних опор критичного мислення.

Другий крок демонструє навичку (1) із наведених вище. Він орієнтує на використання різних методів аналізу: метод цілеспрямованої вибірки («знайти кілька джерел, які представляють різні ідеї та точки зору») та зіставний метод (виокремити у знайдених позиціях відмінні ознаки). Вважаємо, що вміння використовувати згадані методи у вирішенні будь-яких питань є доцільним, тому включаємо його до опор критичного мислення. В аспекті розпізнавання маніпулятивного впливу вказана опора стане вихідною позицією, яка спонукатиме до пошуку індикаторів маніпуляцій. Іншими словами, відмінні ознаки, виділені аналітиком у процесі зіставлення, зумовлять необхідність пошуку відповіді на питання, хто з авторів правий, а хто вдається до хитрощів.

На третьому кроці знову репрезентується навичка (1). Дослідник М. Тимошевський рекомендує проаналізувати й оцінити результати спостережень: надійність джерельної бази, переконливість аргументації авторів різних концепцій, її достатність для

зроблених ними висновків. Під кутом зору дослідження маніпулятивного впливу цей крок є надзвичайно важливим, тому потребує більш детального розгляду. Передусім зауважимо, що вміння, які формуються у процесі інтелектуальної діяльності на цьому кроці, є ознаками саме критичного мислення. Стосовно розпізнавання маніпулятивного впливу дамо деякі уточнення.

По-перше, перед визначенням джерельної бази необхідно добре осмислити особливості соціального контексту, в якому створювалося повідомлення: існуючі погляди на відповідне питання, дискусії, протистояння, ідеологічні установки. Доцільно познайомитися з історичними фактами за відповідною темою. У край необхідно співвіднести отриману інформацію із загально визнаними ціннісними пріоритетами цивілізованого суспільства. Не менш важливо порівняти реальні факти, доступні для спостереження досліднику, з інформацією про них. Наприклад, читаємо інформацію російських джерел про одну з причин початку повномасштабної війни з Україною: захистити російськомовних громадян України. Аналізуємо реальність: ворог зруйнував будинки, в яких проживали в тому числі й російськомовні громадяни; убив сотні мирних громадян (зокрема й дітей), не переймаючись їхніми мовними пріоритетами. Співвідносимо із цінностями цивілізованого світу: найголовніші – життя людини, мир на планеті, добробут і процвітання країн. Висновок зробити неважко: у заяві про мотиви агресії – маніпуляції. Індикатор – розбіжності між наративом ворога і його реальними діями.

Виявляючи джерельну базу, важливо визначити, якими є ідеологічні установки організації, в якій працює автор повідомлення, – журналу, каналу, газети тощо. Отже, ще однією когнітивною опорою критичного мислення є вміння опрацьовувати джерельну базу інформації.

На четвертому кроці, запропонованому М. Томашевським, рекомендується оцінити неупередженість, причому не тільки автора джерела повідомлення, а й самого аналітика, який шукає відповіді на запитання. Тут знову йдеться про навичку (1). Когнітивною опорою на цьому етапі вважаємо обізнаність аналітика з історичними фактами та ціннісними пріоритетами соціуму.

П'ятий крок, в якому знову актуалізована навичка (1), у концепції М. Тимошевського

передбачає оцінювання значущості інформації: її важливості, достатності обсягу, зв'язку з проблемою, яка вирішується. Указані інтелектуальні операції безпосередньо стосуються ознак критичного мислення. Уміння оцінювати інформацію на релевантність умовам дискурсу, важливість та достатність вважаємо опорами критичного мислення. Спроєктувавши викладену інформацію на завдання нашого дослідження, зробимо деякі уточнення. Важливість інформації та її обсяг оцінюємо стосовно не тільки питання, що розглядається, а й соціального контексту комунікативної взаємодії, який включає такі ознаки, як наявність ідеологічного протистояння, поширеність маніпулятивних технологій та ступінь успішності їхнього впливу на широкий загал тощо. Зв'язок із проблемою розглядаємо більш широко – як релевантність умовам дискурсу (офіційність – неофіційність, фактор адресата, громадська думка). Когнітивною опорою вважаємо і вміння здійснювати самоаналіз, що постулюється як одна з операцій п'ятого кроку.

Характеризуючи завдання шостого кроку – прийняття рішення, М. Томашевський демонструє навички (2) і (3). Автор пропонує формулювання не одного рішення, а кількох варіантів з наступною оцінкою сильних і слабких сторін кожного з варіантів. Уміння моделювати можливі варіанти прийняття рішення, порівнювати й оцінювати їх для оптимального вибору вважаємо важливими опорами критичного мислення.

Сьомий крок, запропонований М. Томашевським, – презентація прийнятого рішення чи зробленого висновку. Уміння презентувати свої думки, безсумнівно, стосується критичного мислення, і його доцільно розглядати як одну з когнітивних опор. Під кутом зору завдань нашого дослідження необхідно додати ще одну опору: вміння аргументовано спростовувати хибний погляд, переконливо обґрунтовувати достовірність коректної позиції.

Схожа, але дещо інша система навичок і кроків запропонована у праці Джулії Мартінс [3], хоча деякі її думки і викликають сумніви. Так, до навичок авторка відносить відвертість і саморегулювання, які за її ж визначеннями характеризуються як здатність відкидати особисті упередження. До того ж вирішення проблем навряд чи можна кваліфікувати як

навичку, перетинаються тлумачення інтерпретації та оцінки і т. ін. Деякі суперечності наявні і в її трактуванні семи кроків критичного мислення, хоча сама ідея поетапності мисленнєвих операцій не викликає заперечень.

В обґрунтуванні когнітивних опор критичного мислення ми використали ідею щодо виокремлення інтелектуальних чеснот, які у своїй праці схарактеризували Л. Ендер і Р. Пола [1]. Зауважимо, що нам сподобалася сама ідея стосовно інтелектуальних рис, але їх номінація авторами як інтелектуальних (чесність, смирення, ввічливість, співчуття, почуття справедливості, упевненість у силі розуму) викликала сумніви. Вважаємо, що для успішної реалізації критичного мислення треба мати такі інтелектуальні ознаки, як спостережливість, швидкість реакції (вона знадобиться в ситуаціях дискусії), а також інтелектуальні риси, необхідні для виконання операцій аналізу, синтезу, зіставлення, класифікації, узагальнення. Їх ми теж

відносимо до опор критичного мислення, що можуть бути використані як інструменти розпізнавання маніпулятивних технологій та протидії їхньому впливу.

Подамо обґрунтовані нами когнітивні опори критичного мислення, які є інструментом розпізнавання маніпулятивних технологій, на рис. 1.

У вирішенні завдань нашої роботи ми взяли за основу концепцію покрокової реалізації критичного мислення, запропоновану М. Тимошевським. Ми спроектували ідеї цього автора на виокремлення когнітивних опор критичного мислення і доповнили деякими інтелектуальними операціями. Йдеться про вміння розпізнавати індикатори маніпулятивного впливу, яке є важливим для критичного мислення. Звернемося до цього питання.

Когнітивні опори розпізнавання маніпуляцій ми поділили на власне текстові та позатекстові. До власне текстових віднесли вміння відшукувати логічні суперечності у текстах повідомлень. До них належить уміння помічати такі помилки.

Рисунок 1 – Когнітивні опори критичного мислення як інструмент розпізнавання маніпулятивних технологій

1. Суперечливі твердження у межах одного й того ж самого тексту. Вони ілюструють порушення одного із законів логіки – закону виключеного третього, наприклад:

Наприкінці заходу дітям було надано можливість висловити свою думку про акцію «Займайся спортом та веди здоровий спосіб життя». Більшість із присутніх розуміють, що є багато способів весело і корисно провести час, виключивши вживання алкоголю та цигарок. І часто шкідливі звички виникають «від нічого робити», «за компанію». Але існують різні спортивні клуби, гуртки, молодіжні об'єднання, де можна знайти друзів, для яких не потрібно, щоб їх друг вживав спиртне або палив.

На жаль, сучасна молодь цього не розуміє. Із цієї причини важливо, щоб волонтерський рух розвивався і набував масового характеру (Із газет).

2. Двозначні висловлення, наприклад: *Молодший офіцер – курсантам: «Я прибув до вас із кращої дивізії, а там, як відомо, дурнів не тримають!»*

Власне текстовими вважаємо і такі висловлення, в яких порушена вимога ясності (незрозуміло, про що йдеться):

Цією пральною машиною користуюся я і моя донька. Їй уже більше 17 років.

Позатекстовими опорами вважаємо вміння бачити такі суперечності: 1) невідповідність повідомлення реальним фактам, які доступні для сприйняття (приклад наведено вище); 2) невідповідність повідомлення логіці розвитку подій (*заява пропаганди агресорів, що українці самі обстрілюють українські міста і села*). До когнітивних опор відносимо також уміння розпізнавати брехню, фейкові повідомлення, розмежовувати реальні і вигадані факти (опозиція «реальні – вигадані») та відокремлювати їх від опозиції «правильні – помилкові», акцентуючи увагу на питанні про те, чи є інформація вигаданою з метою маніпулювання або вона не відповідає реальним фактам через випадкову помилку. До позатекстових опор ми віднесли ще дві: а) обізнаність із соціальним контекстом, його проблемами та суперечностями; б) обізнаність із загальноновизнаними ціннісними пріоритетами суспільства.

Типи індикаторів маніпулятивного впливу подано на рис. 2.

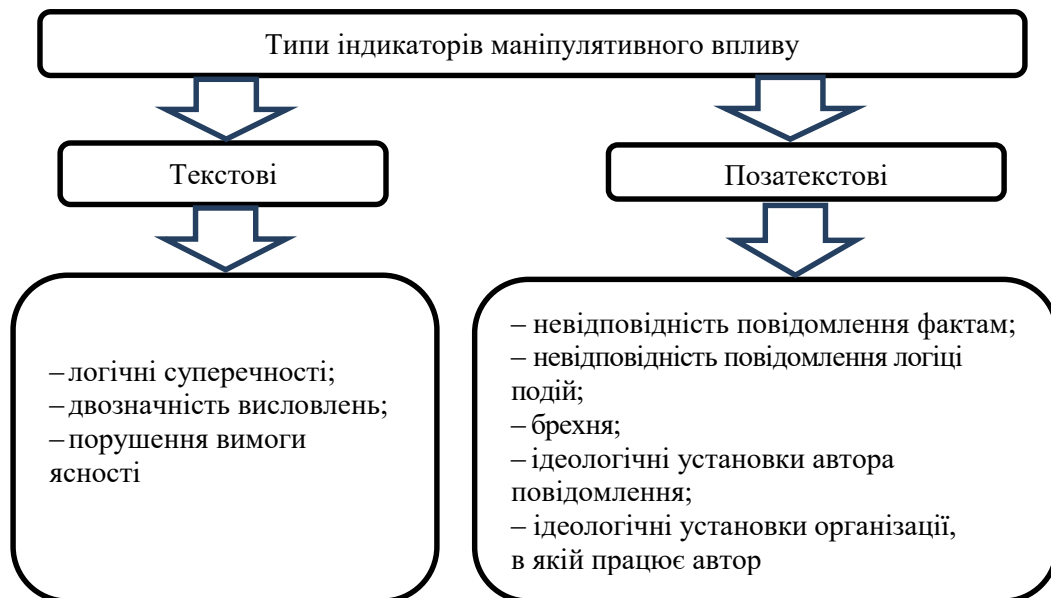

Рисунок 2 – Типи індикаторів маніпулятивного впливу

Висновки

Соціальні явища, характерні для світового сьогодення, зумовили необхідність з'ясувати можливості критичного мислення для розпізнавання маніпулятивного впливу – питання, яке недостатньо опрацьоване у науці. У статті було поставлено мету обґрунтувати когнітивні опори критичного мислення, що забезпечують виявлення індикаторів маніпулятивних технологій. З огляду на численну кількість наукових студій з проблем критичного мислення було вибрано основний принцип наукового пошуку: обґрунтування когнітивних опор критичного мислення, спрямованого на розпізнавання маніпулятивних технологій, на основі наявних наукових досягнень у сфері загальних проблем критичного мислення. Поняття критичного мислення дослідники інтерпретують як сукупність когнітивних елементів діяльності – знань, умінь, навичок, інтелектуальних рис особистості, які забезпечують успішне вирішення будь-яких проблем та прийняття оптимальних рішень. З використанням методу проектування інформація про загальні навички критичного мислення була осмислена під кутом зору розпізнавання маніпулятивного впливу. Нами змодельовано й обґрунтовано такі типи когнітивних опор критичного мислення: 1) знання; 2) умінь та навичок; 3) риси особистості, що актуалізуються в процесі інтелектуальної діяльності (інтелектуальні риси). Стосовно розпізнавання маніпулятивного впливу когнітивними опорами типу 1 є обізнаність із соціальним контекстом та обізнаність із загальноновизнаними ціннісними пріоритетами цивілізованого суспільства. До когнітивних опор типу 2 віднесено 10 умінь та навичок, необхідних для аналітичної діяльності, пошуку відповідей на проблемні питання та для прийняття оптимальних рішень. Когнітивними опорами типу 3 є такі: спостережливість, здатність до виконання аналітичних операцій.

У процесі аналізу виникла низка питань, що потребують спеціального аналізу: питання про параметри рівня критичності та його діагностичне визначення, про специфіку актуалізації критичного мислення в процесі сприйняття інформації та в процесі дискусій і багато інших. Викладені питання розглядаємо як перспективу дослідження аналізованої у цій статті теми.

Перелік джерел посилання

1. Elder L., Paul R. *The Miniature Guide to Critical Thinking. Concepts and Tools*. URL: <https://web.iitd.ac.in/~nkrur/201516/IIsem/cml522/Critical Thinking.pdf> (дата звернення: 11.01.2022).
2. Tomaszewski M. *Top 8 Critical Thinking Skills and Ways to Improve Them*. URL: <https://zety.com/blog/critical-thinking-skills> (дата звернення: 06.02.2022).
3. Martins J. *How to build your critical thinking skills in 7 steps (with examples)* URL: <https://asana.com/ru/resources/critical-thinking-skills> (дата звернення: 20.01.2022).
4. Alison D. *Critical Thinking Definition, Skills, and Examples*. URL: <https://www.thoughtco.com/critical-thinking-definition-with-examples-2063745> (дата звернення: 15.02.2022).
5. *AMA Critical Skills Survey: Workers Need Higher Level Skills to Succeed in the 21st Century*. URL: <https://www.amanet.org/articles/ama-critical-skills-survey-workers-need-higher-level-skills-to-succeed-in-the-21st-century/> (дата звернення: 03.02.2022).
6. *10 Top Critical Thinking Skills (And How to Improve Them)*. Published March 27, 2020. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/critical-thinking-skills> (дата звернення: 26.05.2022).
7. Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. № 2 (21). С. 240–257.
8. *Guide to Critical Thinking: Learn to Use Critical Thinking Skills*. URL: <https://www.masterclass.com/articles/guide-to-critical-thinking#why-is-critical-thinking-important> (дата звернення: 27.01.2022).
9. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27–39.
10. Бандурка О. М., Тягло О. В. *Юридична логіка : підручник для студентів вищ. навч. закладів*. Харків : Золота миля, 2017. 216 с.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2022 р.

UDC 378:37.03

L. Pelepeychenko, S. Revutska, Yu. Babkov

**CRITICAL THINKING FOUNDATIONS AS A TOOL
OF MANIPULATIVE TECHNOLOGIES RECOGNITION**

The aim of the article was to substantiate the cognitive foundations of critical thinking that provide recognition of manipulative technologies. The substantiation of cognitive foundations of critical thinking, aimed at recognition of manipulative technologies, is carried out on the basis of available scientific achievements in the field of general matters of critical thinking, which are projected on the sphere of manipulative influence.

The paper gives the definition of cognitive foundations that include knowledge, skills and abilities and personal attributes required for effective intellectual analysis. The following types of cognitive foundations of critical thinking are modeled and substantiated in the article: 1) knowledge; 2) skills and abilities; 3) personality traits that are actualized in the process of intellectual activity (intellectual traits).

The first type of cognitive foundations are both awareness of the social context and awareness of the generally accepted value priorities of civilized society. Cognitive foundations of the second type include 10 skills, namely: finding of logical contradictions and errors; lie recognition; distinguishing between real and fictional facts; distinguishing between correct and erroneous statements; mastery of general scientific methods of analysis; establishment of the source base; argumentation; refutation of misconceptions; recognition of indicators of manipulative influence; modeling of solution options. Cognitive supports of the third type are as follows: observation, ability to perform analytical operations.

The article demonstrates how skills and abilities are used in detection of textual and non-textual indicators of manipulation. Textual indicators include those that are contained in the very text of the message (logical contradictions, ambiguity of the statement, violation of the clarity of information and its completeness). Non-textual indicators are those for the recognition of which it is necessary to correlate the narrative with real events, with the logic of the relationship of events and facts as well as with ideological attitudes of the authors of the messages.

Keywords: *critical thinking foundations, manipulative influence, indicators of influence, skills and abilities, intellectual personal attributes.*

Пелепейченко Людмила Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-9812-986X>

Ревуцька Світлана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-6568-236X>

Бабков Юрій Павлович – заслужений працівник освіти України, кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-5586-4103>